

” Поліщук В., Цегельник Т., Пришляк В., Лопадчак О. Попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі: нормативно-правове забезпечення. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2025. Том 13, № 8. С. 122-129. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i8-016>.

Polishchuk V., Tsehelnik T., Pryshlyak V., Lopadchak O. Poperedzhennia bulinhu shchodo ditei z porushenniam psykhofizychnoho rozvytku v navchalno-reabilitatsiinomu tsentri: normatyvno-pravove zabezpechennia [Prevention of bullying against children with psychophysical developmental disorders in the educational and rehabilitation center: regulatory and legal support]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2025. Vol. 13, No 8. S. 122-129. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i8-016>.

УДК 376-053.2-056.34:364-57-787.82
DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i8-016

Віра ПОЛІЩУК¹, Тетяна ЦЕГЕЛЬНИК², Володимир ПРИШЛЯК³, Остап ЛОПАДЧАК⁴

^{1,2,4} Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

³ Медичний центр «Астра міа», Україна

¹ <https://orcid.org/0000-0002-4119-4329>

polvira1951@gmail.com

² <https://orcid.org/0000-0001-7643-0208>

sveettana@ukr.net

³ <https://orcid.org/0009-0006-7768-9725>

pryshlyak_v@yahoo.com

⁴ <https://orcid.org/0009-0009-2472-4728>

oc91@meta.ua

ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ ЩОДО ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В НАВЧАЛЬНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. В статті обґрунтовано нормативно-правове забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі. Розкрито нормативно-правову базу, що регулює боротьбу з булінгом щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку; окреслено права й обов'язки учасників освітнього процесу. Охарактеризовано такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», а також постанови Кабінету Міністрів України та накази Міністерства освіти України. Узагальнено, що відповідні нормативно-законодавчі акти та програми, спрямовані на підготовку педагогічних працівників, підтримку дітей і взаємодію з батьками, дозволяють не тільки реагувати на прояви булінгу, але й активно запобігати їм, сприяючи розвитку толерантності та взаємоповаги серед учнів та вчителів. Обґрунтовано спрямованість нормативно-правового забезпечення на створення умов, які дозволяють не лише ефективно реагувати на прояви булінгу, але й активно запобігати його виникненню через розробку і впровадження законодавчих актів, що регулюють взаємодію між учасниками освітнього процесу. Доведено, що перелічені нормативно-правові акти визначають вимоги до створення безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу, і є достатніми для захисту дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Проте для забезпечення належного рівня захисту дітей необхідна їх належна імплементація, що передбачає впровадження низки ефективних превентивних заходів, підвищення кваліфікації педагогів, а також створення системи підтримки для учнів та їх батьків. Важливими є також моніторинг поведінки учнів і своєчасне реагування на прояви булінгу, що дозволяє запобігати ескалації насильства та забезпечити комфортне і безпечне середовище для дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Ключові слова: булінг; насилля; дискримінація; попередження булінгу; дитина з порушенням психофізичного розвитку; навчально-реабілітаційний центр; нормативно-правове забезпечення; закон; постанови; положення.

Vira POLISHCHUK¹, Tetiana TSEHELNYK², Volodymyr PRYSHLIAK³, Ostap LOPADCHAK⁴

^{1,2,4} Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

³ Medical center «Astra mia», Ukraine

¹ <https://orcid.org/0000-0002-4119-4329>

polvira1951@gmail.com

² <https://orcid.org/0000-0001-7643-0208>

sveettana@ukr.net

³ <https://orcid.org/0009-0006-7768-9725>

pryshlyak_v@yahoo.com

⁴ <https://orcid.org/0009-0009-2472-4728>

oc91@meta.ua

PREVENTION OF BULLYING AGAINST CHILDREN WITH PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENTAL DISORDERS IN THE EDUCATIONAL AND REHABILITATION CENTER: REGULATORY AND LEGAL SUPPORT

Abstract. The article substantiates the regulatory and legal support for the prevention of bullying against children with impaired psychophysical development in an educational and rehabilitation center. It is shown that the regulatory and legal framework regulating the fight against bullying against children with impaired psychophysical development clearly defines the rights and obligations of participants in

the educational process. It includes such regulatory and legal acts as the Law of Ukraine "On Education", the Law of Ukraine "On Social Work with Children and Youth", the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Counteracting Bullying", as well as resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine and orders of the Ministry of Education of Ukraine. It is summarized that the relevant legislative acts and programs aimed at training pedagogical workers, supporting children, and interacting with parents enable not only a response to cases of bullying, but also an active prevention of them, contributing to the development of tolerance and mutual respect among students and teachers. The focus of regulatory and legal support on creating conditions that allow not only effective responses to manifestations of bullying, but also active prevention of its occurrence through the development and implementation of legislative acts regulating the interaction between participants in the educational process is substantiated. It is proven that the listed regulatory and legal acts sufficiently define the requirements for creating a safe educational environment free from violence and bullying, and are sufficient, especially for children with psychophysical development disorders. However, to ensure an adequate level of protection for children, their proper implementation is necessary, which involves introducing a number of effective preventive measures, advanced training for teachers, as well as creating a support system for students and their parents. Monitoring of student behavior and timely response to manifestations of bullying are also important, which allows preventing the escalation of violence and ensuring a comfortable and safe environment for children with psychophysical development disorders in educational and rehabilitation centers.

Keywords: *bullying; violence; discrimination; bullying prevention; child with psychophysical development disorder; educational and rehabilitation center; regulatory and legal support; law; resolution; regulation.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема булінгу набуває все більшої актуальності, оскільки негативні наслідки цього явища виявляються не лише у психоемоційному стані постраждалих, але й у загальному розвитку соціальної атмосфери та культури взаємодії між людьми. Вказана проблема набуває особливої актуальності щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку, оскільки булінг, дискримінація і насилля є серйозною загрозою для їх психологічного й фізичного здоров'я, соціалізації та подальшої адаптації в суспільстві. У навчально-реабілітаційних центрах, де діти з особливими потребами мають можливість отримувати загальну середню освіту та медичну й психолого-педагогічну підтримку, це питання набуває ще більшої гостроти. Тому, враховуючи вразливість таких дітей, важливо забезпечити надійний захист їхніх прав і свобод та організувати безпечне середовище для навчання й реабілітації. Наявність належної нормативно-правової бази для попередження булінгу стосовно дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних закладах є першочерговим завданням, оскільки відсутність відповідних механізмів захисту може призвести до ще більшої ізоляції таких дітей, поглиблення соціальних бар'єрів і зниження можливостей їхнього розвитку. Формування достатньої законодавчої основи для запобігання і профілактики булінгу, регулювання дій педагогічних працівників та інших учасників освітньо-корекційного процесу дасть змогу створити ефективну систему запобігання насильству і забезпечити більш справедливе та толерантне ставлення до дітей з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток інклюзивної освіти в Україні актуалізує необхідність вивчення її законодавчого регулювання. Зокрема, детального аналізу потребує проблема нормативно-правового забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах. Вивчення наукової літератури свідчить, що це питання вирішується різноаспектно. Зокрема, В. Андрєєнкова, В. Мельничук, О. Калашник розробили і запропонували системний підхід до протидії булінгу в закладі освіти [1]; Т. Журавель – інформаційно-методичні матеріали і аналіз нормативно-правової бази з попередження насильства над дітьми [4]; О. Навроцький – теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання забезпечення прав дитини в Україні [6]. О. Ожійова – сутність, види, профілактику шкільного насилля [8]; І. Садова – тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України [16], а І. Скорбун та Т. Слободян – шляхи попередження насильства в закладах освіти [17] та ін. Проведений аналіз наукової літератури свідчить, що українські законодавці розробили належне законодавче регулювання попередження булінгу в закладах освіти, проте нормативно-правове забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах потребує подальшого осмислення.

Мета статті полягає в обґрунтуванні нормативно-правового забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Методи дослідження: аналіз, синтез, систематизація, класифікація, узагальнення даних юридичної та спеціальної літератури з проблем попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі та його нормативно-правового забезпечення; теоретичного узагальнення – для підведення підсумків дослідження нормативно-правового забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення прав дітей з порушеннями психофізичного розвитку в сучасному суспільстві набуває особливої важливості, адже вони потребують особливих умов для розвитку та навчання. Однією з серйозних загроз для їхнього психоемоційного стану є булінг – форма насильства, яка здатна значно погіршити їх стан і вплинути на соціалізацію, адаптацію та майбутнє інтегрування в суспільство. Нормативно-правові документи, які регулюють попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах, є необхідним кроком для забезпечення їх ефективного захисту.

Вважаємо, що такі документи мають включати не лише відповідні законодавчі ініціативи, але й унормовані практичні рекомендації для педагогічних працівників та інших учасників освітньо-корекційного процесу щодо боротьби з булінгом й виховання у дітей та персоналу толерантності і культури взаємоповаги та підтримки інклюзивної освіти. Відсутність належного нормативного регулювання може призвести до ігнорування означеної проблеми, що, у свою чергу, може сприяти поглибленню соціальних та психологічних проблем дітей з особливими освітніми потребами. Тому важливим є створення інтегрованої системи запобігання булінгу, що базується на правових нормах, етичних принципах та практичних механізмах підтримки дітей в навчально-реабілітаційному центрі.

Аналіз наукової літератури (В. Андрєєнкова [1], Т. Журавель [4], О. Калашник [1], В. Мельничук [1], О. Навроцький [6], О. Ожйова [8], І. Садова [16], І. Скорбун [17], Т. Слободян [17] та ін.) уможливило визначення булінгу як агресивної, навмисної та повторюваної форми насильства, що проявляється у фізичному, психологічному чи вербальному приниженні однієї особи або групи осіб з боку інших. Доведено, що цей процес, зазвичай, має дискримінаційний характер і спрямований на тих, хто є вразливим або відрізняється від інших за певними ознаками, такими як фізичні чи психологічні особливості, соціальний статус, національність та ін. Відомо, що булінг може включати образи, погрози, насмішки, ізоляцію, фізичне насилля або знущання в інтернеті (кібербулінг). Доведено, що наслідки булінгу для потерпілих можуть бути серйозними, включаючи тривожні розлади, депресію, низьку самооцінку та порушення соціальних зв'язків.

Зазначимо, що запобігання булінгу є важливою частиною забезпечення безпечного та підтримуючого середовища для розвитку дітей, відповідно до чого в закладах освіти розробляється комплекс заходів, спрямованих на попередження агресивних дій, які можуть призвести до фізичного, психологічного або емоційного насильства над іншими людьми. Запобігання булінгу передбачає виховання культури взаємоповаги, толерантності та підтримки серед дітей і підлітків, а також формування відповідальних взаємин у шкільному колективі [4]. Попередження булінгу передбачає створення безпечного середовища в школах та інших закладах освіти, де кожен має право на повагу та недоторканність [17]. Важливими аспектами є своєчасне виявлення випадків насильства, підтримка жертв і належна реакція з боку педагогів, батьків та адміністрації [1]. Для ефективного попередження булінгу також необхідне впровадження навчальних програм і тренінгів для підвищення обізнаності про наслідки насильства та методи запобігання [8].

Нормативно-правове забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі включає як міжнародні, так і національні нормативно-правові акти. Зокрема, на міжнародному рівні одним з основних документів є Конвенція ООН про права дитини (1989) [5], яка визначає права дітей на захист від насильства та експлуатації, а також права на освіту та рівні можливості для розвитку. Цей міжнародний документ зобов'язує держави-учасниці створювати належні умови для забезпечення фізичного і психологічного благополуччя дітей, зокрема тих, що мають особливості психофізичного розвитку. Важливо, що Конвенція гарантує дітям право на освіту без дискримінації та насильства, що є важливим аспектом для створення сприятливого освітнього середовища, в якому діти з особливостями психофізичного розвитку почували б себе безпечно та комфортно. Згідно з принципами, закріпленими в Конвенції, кожна дитина має право на захист і підтримку, що дає можливість зберігати рівність у навчальному процесі. Враховуючи особливості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, Конвенція забезпечує умови для їх соціалізації та інтеграції в суспільство, гарантуючи безпеку та рівність у навчальному середовищі. Відповідно до цього акту навчально-реабілітаційні центри зобов'язані створювати спеціалізовані умови, де діти з особливими освітніми потребами можуть навчатися без загрози булінгу, а їхні права на фізичний і психологічний захист від насильства є гарантованими. Міжнародні організації, такі як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), також розробляють стратегії та рекомендації, спрямовані на запобігання насильству та булінгу серед дітей, зокрема для тих, що мають особливі освітні потреби. Наприклад, Глобальна стратегія охорони здоров'я жінок, дітей і підлітків на 2016-2030 рр., прийнята ВООЗ [2], підкреслює важливість створення безпечних середовищ для дітей, включаючи дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

На національному рівні нормативно-правове забезпечення базується на низці важливих законодавчих актів, серед яких Закон України «Про охорону дитинства» (2001) [13], що гарантує кожній дитині право на особисту недоторканність, свободу та захист гідності. Відповідно до цього закону держава зобов'язана забезпечити захист дітей від усіх форм насильства, дискримінації та будь-яких проявів булінгу. У цьому контексті особливо важливою є гарантія прав дітей з особливостями психофізичного розвитку на освіту, що має бути організована з урахуванням їхніх особливостей, потреб та можливостей. Закономірно, що навчально-реабілітаційні центри, які є закладами загальної середньої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема зумовленими складними порушеннями психофізичного розвитку, повинні створювати безпечне середовище, що виключає будь-які форми насильства або булінгу. Вони зобов'язані забезпечити не лише фізичний захист, а й

психологічну підтримку, створюючи умови для адаптації та соціалізації дітей. Це передбачає наявність спеціалізованих програм, які підтримують розвиток дітей, одночасно запобігаючи будь-яким проявам дискримінації чи насильства в межах освітньо-корекційного процесу.

Одним з провідних документів нормативно-правового забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в закладах освіти виділяється є Закон України «Про освіту» (2017) [12], який визначає загальні принципи функціонування освіти у нашій державі. Закон гарантує право кожної дитини на освіту та встановлює перед закладами освіти обов'язок створювати відповідні умови для здобуття освіти з урахуванням індивідуальних потреб та можливостей учнів, зокрема дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Відповідно до цього закону, навчально-реабілітаційні центри повинні забезпечити наявність спеціалізованих засобів і ресурсів для того, щоб діти з особливими освітніми потребами могли навчатися на рівних умовах з іншими учнями. Окрім того, законодавство чітко передбачає усунення факторів, які можуть перешкоджати реалізації прав дітей на освіту, зокрема проявів булінгу. Важливим аспектом є надання підтримки в боротьбі з булінгом, що є частиною загальної стратегії безпеки у закладах освіти. Ст. 54 закону зобов'язує педагогічних працівників та інший персонал освітніх установ захищати дітей від насильства та вживати невідкладних заходів для попередження та припинення булінгу. Це означає, що всі учасники освітнього процесу повинні не лише виявляти випадки насильства чи булінгу, але й своєчасно реагувати на них. Зокрема, в разі виявлення фактів булінгу, педагоги зобов'язані повідомляти керівництво закладу та вжити заходів для припинення насильства, що включає проведення розслідування та роботу з усіма учасниками інциденту. Загалом цей закон створює правову основу для створення безпечного середовища в навчально-реабілітаційних центрах, яке відповідає потребам дітей з порушеннями психофізичного розвитку та запобігає будь-яким проявам булінгу, і не тільки встановлює обов'язок освітніх установ створювати умови для рівного доступу до освіти, але й покладає на педагогічний склад відповідальність за своєчасне виявлення та припинення булінгу.

У контексті нормативно-правового забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах істотне значення займає Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу» (2018) [9], який визначає чіткі обов'язки для педагогічних працівників і адміністрації закладів освіти щодо захисту дітей від усіх форм насильства, включаючи фізичне, психологічне, економічне та сексуальне насильство. Булінг в сучасних умовах розглядається як правопорушення, що може мати серйозні наслідки для фізичного та психічного здоров'я дітей. У рамках цього закону визначено, що булінг може бути здійснений не лише між учасниками освітнього процесу, але й з боку дітей стосовно інших учнів або педагогів. Особливо важливим є те, що закон не обмежується лише вчинками дітей, а також передбачає відповідальність за цькування, що виходить від педагогічних працівників чи іншого персоналу. Це створює більш гнучке правове поле для боротьби з булінгом, враховуючи всі можливі сценарії насильства в освітньому середовищі. Визначення булінгу в законі включає фізичне та психологічне насильство, а також використання електронних комунікацій для цькування. Це є важливим аспектом у боротьбі з булінгом, оскільки сучасні технології дозволяють вчиняти насильство, навіть перебуваючи поза межами навчального закладу. Відповідно, у разі доведення факту/явища булінгу, на порушників можуть бути накладені штрафи або призначені громадські роботи. Це є важливим інструментом для попередження подібних ситуацій та стимулювання освітніх установ до дотримання норм і правил щодо захисту дітей. У контексті дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах, закон сприяє створенню освітнього середовища, яке не тільки захищає їх від булінгу, а й запобігає/попереджає виникнення таких ситуацій.

Нормативно-правове забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушенням психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах України включає й низку важливих законодавчих актів соціальної сфери, зокрема Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2005) [14], який наголошує на необхідності захисту дітей від насильства, включаючи булінг. У цьому контексті, важливим є те, що закон ставить за мету запобігання насильству серед дітей в освітніх закладах, особливо стосовно вразливих категорій, таких як діти з порушенням психофізичного розвитку. Закон передбачає надання соціальної підтримки таким дітям для покращення їх інтеграції в соціум, а також гарантує спеціалізовану допомогу у випадку проявів насильства. Відповідно до цього законодавства, навчальні заклади зобов'язані створювати умови для соціалізації та захисту прав дітей, забезпечуючи їх безпеку та захист від будь-яких форм булінгу. Булінг визначається як систематичне насильство, яке має специфічні ознаки: наявність кривдника, жертви та свідків, а також наслідки, що завдають психічної або фізичної шкоди, ізоляції або страху. У випадку дітей з порушеннями психофізичного розвитку, наслідки булінгу можуть бути набагато серйознішими, оскільки ці діти можуть мати труднощі в адаптації до соціального середовища, що робить їх більш вразливими до цькування. Заклади освіти зобов'язані враховувати ці фактори під час організації освітнього процесу, забезпечуючи не лише навчання, але й психологічний супровід, підтримку та захист дітей з

особливими освітніми потребами. Важливою є необхідність вжиття оперативних заходів у разі виявлення випадків булінгу. Всі освітні установи повинні створювати відповідні механізми для своєчасного реагування на прояви насильства серед учнів. Закон також підкреслює необхідність навчання педагогічних працівників та соціальних працівників для попередження та виявлення таких ситуацій.

В аспекті попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах, виділимо й Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі (2020) [7]. Ця стратегія враховує міжнародні принципи та стандарти, зокрема Глобальну стратегію охорони здоров'я жінок, дітей і підлітків на 2016-2030 рр., прийняту Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Метою стратегії є створення безпечного освітнього середовища, яке сприяє фізичному й психоемоційному розвитку учнів, зокрема тих, які мають порушення психофізичного розвитку. Стратегія визначає основні принципи, підходи та завдання для досягнення цієї мети, зокрема, інтеграцію зусиль органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів освіти та громадських організацій, окреслюючи необхідність зміцнення взаємодії між ними для гарантування безпеки дітей в освітньому середовищі. Вона спрямована на створення механізмів, що дозволяють запобігати насильству в школах і реабілітаційних центрах, й наголошує на важливості попередження булінгу серед учнів з особливими потребами як однієї з найбільш вразливих категорій.

Важливим нормативним документом забезпечення попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах є Наказ МОН України «Деякі питання реагування на випадки булінгу та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» (2019) [3], в якому чітко визначено механізм реагування на випадки булінгу, обґрунтовано конкретні кроки/заходи, які необхідно вжити/здійснити в разі виявлення фактів булінгу в освітніх закладах, у тому числі й у навчально-реабілітаційних центрах. Наказ МОН України визначає стандартизований підхід до реагування на булінг в умовах виявлення випадків насильства окреслюючи порядок взаємодії між педагогами, адміністрацією навчального закладу та іншими особами, залученими до освітнього процесу. Зокрема, у документі акцентовано увагу на необхідності навчання педагогів і всіх працівників закладу грамотному реагуванню на булінг та надання необхідної допомоги дітям, які стали жертвами насильства. Важливо, що наказ також визначає важливість забезпечення психологічної підтримки постраждалим учням, особливо тим, хто має особливі освітні потреби, оскільки такі діти можуть бути більш уразливими до проявів насильства. Одним із важливих аспектів наказу є визначення обов'язків педагогічних працівників щодо фіксації випадків булінгу, повідомлення про них в адміністрацію закладу освіти та проведення відповідних заходів для усунення конфліктних ситуацій.

З метою попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в навчально-реабілітаційних центрах в Україні розроблено й упроваджено низку важливих ініціатив, зокрема План заходів МОН України, спрямований на запобігання та протидію булінгу. Позитивним є той факт, що в рамках плану розроблено спеціальні програми, орієнтовані на дітей з особливими освітніми потребами в закладах освіти різних рівнів і форм власності. Програмами передбачено застосування індивідуальних корекційно-реабілітаційних методик, які сприяють розвитку соціально-комунікативних навичок у дітей. Це дозволяє не тільки знизити ризик виникнення булінгу, а й забезпечити емоційний комфорт дітей, що мають труднощі в адаптації до соціуму. Спеціально розроблені методики також передбачають роботу з педагогічними працівниками та психологами з метою забезпечення їх необхідними знаннями та навичками для виявлення та попередження випадків булінгу серед дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Акцентовано увагу на доцільності і необхідності постійного вдосконалення програм, що забезпечує підтримку та захист прав таких учнів в освітньому процесі [1; 4; 8; 16; 17 та ін.].

Нормативно-правовому забезпеченню попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах також сприяють Рекомендації МОН України щодо застосування норм закону про протидію булінгу (2019) [15], в яких акцентовано/підкреслено необхідність комплексного підходу до вирішення проблеми булінгу, що має поєднувати управлінські та просвітницькі складові. Одним із основних напрямів попередження булінгу і подолання його наслідків є підвищення кваліфікації соціальних педагогів і психологів, які є безпосередніми учасниками освітнього процесу. Такі фахівці мають володіти мати необхідними знаннями та навичками для ефективного виявлення, протидії та попередження булінгу, оскільки саме вони безпосередньо взаємодіють з учнями, в тому числі з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку. Підготовка педагогічних працівників у цьому контексті є важливим елементом для створення безпечного та комфортного освітнього середовища, що має сприяти розвитку кожної дитини. Зокрема, це передбачає знання особливостей розвитку дітей з психофізичними порушеннями, розуміння їхніх потреб, запитів, можливостей та труднощів у соціалізації. Важливою складовою є

навчання фахівців правильному реагуванню на випадки булінгу та ефективним методам втручання. Така підготовка дозволяє створювати атмосферу довіри та підтримки в закладі освіти, що важливо для запобігання булінгу і насильству. В навчально-реабілітаційних центрах це особливо актуально, оскільки діти з порушеннями психофізичного розвитку потребують особливого підходу і захисту від проявів насильства в будь-якій його формі.

Нормативно-правовому забезпеченню попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку сприяє «Положення про навчально-реабілітаційний центр», затверджене Постановою КМУ (2019) [11], в якому навчально-реабілітаційний центр визнано важливим компонентом освітньої системи, що забезпечує комплексну допомогу дітям з порушеннями психофізичного розвитку, створюючи умови для їхнього навчання, розвитку та соціалізації. Навчально-реабілітаційний центр визначено як спеціалізований освітньо-корекційний заклад, який надає допомогу дітям із серйозними психофізичними порушеннями, зокрема слуху, зору, опорно-рухового апарату та ін. У навчально-реабілітаційному центрі передбачено індивідуальний підхід до кожної дитини, що є основою для створення адаптованих навчальних програм та корекційно-розвивальних і реабілітаційних заходів. Центр сприяє розвитку не тільки інтелектуальних здібностей, а й соціалізації дітей, що є ключовим для попередження булінгу, оскільки розвиток навичок спілкування і співпраці допомагає дітям уникати конфліктів і агресії серед однолітків. Важливою складовою діяльності навчально-реабілітаційного центру є психолого-педагогічна підтримка, яка надається як дітям, так і їхнім батькам. Психологи, педагоги та реабілітологи допомагають дітям долати труднощі адаптації в навчальному середовищі та соціумі, що суттєво знижує рівень стресу та тривожності, а отже, зменшує ймовірність виникнення ситуацій булінгу. Батькам надається консультативна допомога щодо підтримки дітей вдома, що сприяє створенню єдиного підходу в реабілітаційних процесах.

Узагальнимо, що нормативно-правове забезпечення попередження булінгу серед дітей з порушеннями психофізичного розвитку є важливою передумовою створення безпечного й інклюзивного освітнього середовища. Відповідні нормативно-законодавчі акти та програми, спрямовані на підготовку педагогічних працівників, підтримку дітей і взаємодію з батьками, дозволяють не тільки реагувати на випадки булінгу, а й активно запобігати їм, сприяючи розвитку толерантності та взаємоповаги серед учнів та вчителів. Попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі є надзвичайно важливим аспектом забезпечення їхніх прав на рівний доступ до освіти, а також створення безпечного і підтримуючого освітнього середовища. Нормативно-правове забезпечення цієї сфери спрямоване на створення умов, які дозволяють не лише ефективно реагувати на прояви булінгу, але й активно запобігати його виникненню. Це досягається через розробку і впровадження нормативно-законодавчих актів, що регулюють взаємодію між учасниками освітнього процесу, зокрема серед педагогічного складу, учнів і батьків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, нормативно-правова база, що регулює боротьбу з булінгом щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку, є достатньо розвинутою та чітко визначає права та обов'язки учасників освітнього процесу. Вона включає такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про освіту», Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», а також постанови КМУ та накази МОН України. Перелічені нормативно-правові акти визначають вимоги до створення безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу, особливо для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Проте для забезпечення належного рівня захисту дітей необхідна їх належна імплементація, що передбачає впровадження низки ефективних превентивних заходів, підвищення кваліфікації педагогів, а також створення системи підтримки для учнів і їхніх батьків. Важливими є також моніторинг поведінки учнів і своєчасне реагування на прояви булінгу, що дозволяє запобігати ескалації насильства та забезпечити комфортне і безпечне середовище для дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційних центрах.

Перспективами подальшого дослідження визначено обґрунтування шляхів попередження булінгу щодо дітей з порушеннями психофізичного розвитку в навчально-реабілітаційному центрі.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Інструменти штучного інтелекту не використовувались при написанні цієї роботи.

Список використаних джерел

1. Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід: метод. посіб. Київ: Україна, 2019. 134 с.
2. Глобальна стратегія охорони здоров'я жінок, дітей і підлітків на 2016-2030 рр. URL : <https://who.int/ru/publications/i/item/A71-19>
3. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ МОН України від 28.12.2019 р. № 1646. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/devaki-pitannya-reaguvannya-na-vipadki-bulingu-ckuvannya-ta-zastosuvannya-zahodiv-vihovnogo-vplyvu-v-zakladah-osviti>
4. Журавель Т. Попередження насильства над дітьми: інформаційно-методичні матеріали і аналіз нормативно-правової бази. Київ: КАЛИТА. 2017. 240 с.
5. Конвенція ООН про права дитини (1989). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Навроцький О.О. Забезпечення прав дитини в Україні: теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2023. 470 с.
7. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у Новій українській школі : затверджена Указом президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
8. Ожйова О. М. Шкільне насилля: сутність, види, профілактика: автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Харків, 2021. 20 с.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню) : Закон України від 18.12.2018 року №2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
10. Про затвердження плану заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти: наказ МОН від 26.02.2020 р. № 293. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-spryamovanih-na-zapobigannya-ta-protidiyu-bulingu-ckuvannya-v-zakladah-osviti>
11. Про затвердження Положення про спеціальну школу та Положення про навчально-реабілітаційний центр: постанова КМУ від 6 березня 2019 р. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BFText>
12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
13. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
14. Про соціальну роботу з дітьми та молоддю: Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
15. Рекомендації для закладів освіти щодо застосування норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)»: Лист МОН від 29.01.2019 №1/11-881 №2657-VIII. URL: <https://kmk.osv.org.ua/news/1631877980>
16. Садова І. І. Інклюзія у закладах загальної середньої освіти України: тенденції розвитку : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2020. 447 с.
17. Скорбун І., Слободян Т. Попередження насильства в закладах освіти: метод. посіб. Київ: БФ «Здоров'я жінки і планування сім'ї», 2020. 104 с.

References

1. Andrieienkova V.L., Melnychuk V.O., Kalashnyk O.A. Protydiia bulinhu v zakladi osvity: systemnyi pidkhid: metod. posib. Kyiv: Ukraina, 2019. 134 s.
2. Hlobalna stratehiia okhorony zdorov'ia zhinok, ditei i pidlitkiv na 2016-2030 rr. URL : <https://who.int/ru/publications/i/item/A71-19>
3. Deiaci pytannia reahuvannia na vypadky bulinhu (tskuvannia) ta zastosuvannia zakhodiv vykhovnoho vplyvu v zakladakh osvity: Nakaz MON Ukrainy vid 28.12.2019 r. № 1646. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/devaki-pitannya-reaguvannya-na-vipadki-bulingu-ckuvannya-ta-zastosuvannya-zahodiv-vihovnogo-vplyvu-v-zakladah-osviti>
4. Zhuravel T. Poperedzhennia nasyilstva nad ditmy: informatsiino-metodychni materialy i analiz normatyvno-pravovoi bazy. Kyiv: KALYTA. 2017. 240 s.
5. Konventsia ООН pro prava dytyny (1989). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Navrotskyi O.O. Zabezpechennia prav dytyny v Ukraini: teoretyni i praktychni zasady administratyvno-pravovoho rehuliuвання: dys. ... dokt. yuryd. nauk. Kharkiv, 2023. 470 s.
7. Natsionalna stratehiia rozbudovy bezpechnoho i zdorovoho osvitnoho seredovyshcha u Novii ukrainskii shkoli : zatverdzhena Ukazom prezidenta Ukrainy vid 25 travnia 2020 roku № 195/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
8. Ozhyiova O. M. Shkilne nasyllia: sutnist, vydy, profilaktyka: avtoref. dys. ... kand. sotsiol. nauk. Kharkiv, 2021. 20 s.
9. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydiu bulinhu (tskuvanniu) : Zakon Ukrainy vid 18.12.2018 roku №2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text>
10. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv, spryamovanykh na zapobihannia ta protydiu bulinhu (tskuvanniu) v zakladakh osvity: nakaz MON vid 26.02.2020 r. № 293. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-spryamovanih-na-zapobigannya-ta-protidiyu-bulingu-ckuvannya-v-zakladah-osviti>
11. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro spetsialnu shkolu ta Polozhennia pro navchalno-reabilitatsiinyi tsentr: postanova KМУ vid 6 bereznia 2019 r. № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2019-%D0%BFText>
12. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

13. Pro okhoronu dytynstva : Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 r. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
14. Pro sotsialnu robotu z ditmy ta moloddiu: Zakon Ukrainy vid 21.06.2001 r. № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
15. Rekomendatsii dlia zakladiv osvity shchodo zastosuvannia norm Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu)»: Lyst MON vid 29.01.2019 №1/11-881 №2657-VIII. URL: <https://kmk.osv.org.ua/news/1631877980>
16. Sadova I. I. Inkliuziia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity Ukrainy: tendentsii rozvytku : monohrafiia. Drohobych : Posvit, 2020. 447 s.
17. Skorbun I., Slobodian T. Poperedzhennia nasylstva v zakladakh osvity: metod. posib. Kyiv: BF «Zdorov'ia zhinky i planuvannia sim'i», 2020. 104 s.

| Матеріал надійшов до редакції: 27.08.2025 р. | Прийнято до друку: 02.10.2025 р. | Опубліковано: 30.10.2025 р. |

